

Ігор Карівець

***КАРІВЕЦЬ Ігор Володимирович** — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка». Сфера наукових інтересів — філософська антропологія, соціальна філософія, дидактика філософії.*

ПОЧАТКИ МИСЛЕННЯ

У статті розглядається природа мислення, його витoki та особливості. Наголошується на необхідності розрізнення мислення і думання. Під думанням розуміється «кружляння думками по колу», тоді мислення розриває цей рух думок по колу і осягає ідей (Платон) та основи справедливого життя. Думання — це буденне мислення, яке не можна привносити у філософію, бо філософія вироджується у не-філософію, яка засновується на глузді, а філософія — на розумі.

Ця стаття продовжує низку статей, присвячених з'ясуванню сутності мислення [1, 2].

З'ясовувати сутність мислення означає прояснити сутність філософії, яка традиційно визначається як «любов до мудрості». Сьогодні це традиційне визначення філософії викликає іронічну посмішку або взагалі залишається незрозумілим, адже не з'ясовані справжні значення любові і мудрості. Проте мислення, любов і мудрість — це ті явища, тобто явлені значення позамежного, які становлять шлях, яким повинен пройти мислитель. І цей шлях розпочинається із мислення.

П. Юркевич у своєму «Філософському щоденнику» зазначає: «Мислення і здійснене мислення дуже відрізняються; думку і довершену, здійснену думку не слід змішувати» [3, с.724]. Тут здійснене мислення є саме тим мисленням, яке можна назвати філософським. Здійнене мислення, котре складається з довершених думок, осягає проявлені речі в їхній сутності. Сутності речей проявлені, але нездійнене мислення не може осягнути проявлені сутності речей.

Як прийти до здійсненого мислення (філософського мислення)? Відповідь на це питання можна дати тоді, коли провести розрізнення між думанням (нездійнене мислення) і мисленням у власному значенні цього слова. Саме аналізу думання (нездійненого мислення) присвячена ця стаття. Після аналізу думання дається оцінка проекту «Філософія для дітей», започаткованого ще в 60-і роки ХХ ст. проф. М. Ліпманом та проф. А. Шарп з Монклерського державного університету (Нью-Джерсі, США), на базі якого створено Інститут з розвитку філософії для дітей [4, 5, 6].

Різноманітні науки досліджують природу мислення: психологія, логіка, нейронауки, кібернетика тощо. Наведемо деякі визначення поняття мислення. «Мислення — це процес моделювання невідповідних відношень навколишнього середовища, в основу якого покладено аксіоми» [7]. «Мислення — це найвищий щабель людського пізнання. Дозволяє отримати знання про властивості та відношення реального світу, які не можуть бути безпосередньо отримані на чуттєвому щаблі пізнання. Форми і закони мислення вивчаються логікою, механізми його протікання — психологією на нейрофізіологією. Кібернетика аналізує мислення з точки зору можливості моделювання деяких мисленневих функцій» [8]. «Мислення — це процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненням та опосередкованим відображенням дійсності» [9]. Проте жодне з вищенаведених визначень мислення не відповідає змісту філософського мислення. Чому? Бо ці визначення надто технічні і тому далекі від мислення у власному значенні цього слова. Ці визначення «мислення» перебувають надто далеко від того мислення, до якого ми прагнемо прийти. І чи проект «Філософія для дітей» не є спрямований на те, щоб розвивати в дітях технічні види мислення, визначення яких подано вище?

Явище філософського мислення не досліджене належним чином, і тому потребує прискіпливого розгляду. Адже не можна назвати філософським мисленням переказування поглядів того чи іншого мислителя; не можна назвати філософським мисленням тлумачення

тих чи інших уривків із праць мислителів; не можна назвати філософським мисленням хід власних думок, які рухаються по колу. Все це не є філософським мисленням. Лише тоді, коли побачимо різницю між філософським мисленням і нефілософським мисленням, зрозуміємо сутність філософії. Зрозумівши сутність філософії, відкриємо для себе, що фактично філософія виродилася в сучасних суспільствах і ті кафедри, які називаються «кафедрами філософії», зовсім не є кафедрами філософії, а лише назвами того, що вже давно загинуло. Загинуло, але не зникло. До нас дійшли чудові зразки філософського мислення у вигляді уривків із праць досократиків, праці Платона, який розповідає нам про Сократа, та багато інших праць, в яких зафіксовано філософське мислення. Проте це лише статика, застиглість філософського мислення в текстах, які підлягають тлумаченню, що породжує «конфлікт інтерпретацій» (П.Рікер). Нам здається, що написані твори, каже Сократ в діалозі «Федр», «мислять і говорять, а якщо, бажаючи чогось навчитись, їх запитати про щось із того, що в них сказано, то вони завжди твердять одне й те саме. Кожен раз написаний твір мандрує то сюди, то туди і стає доступним кожному: як для тих, хто його розуміє, так і для тих, кому він не призначений» (275 D).

Яке завдання філософії (філософського мислення)? З традиційної точки зору завдання філософії полягає у наданні основ життя. Як можна прийти до цих основ? Через і завдяки мисленню. Основи, до яких приходимо через мислення, очевидні і такі, що на них можна будувати життя. Філософія веде до очевидних основ життя. Чи очевидні для християнина основи християнського життя? Чи очевидні для політика основи політичної діяльності? Чи очевидні для владоможця основи влади? Чи очевидні для судді основи справедливості? Чи очевидні для молодого подружжя основи спільного життя? Чи для людей очевидні основи спільного життя в суспільстві? Чи очевидні для окремої людини основи блага? Ці питання не є буденними. Філософія повинна шукати відповіді на них. Це справжнє діло філософії. Може виявиться, що основа всіх цих речей (християнства, політичної діяльності, суддівства, подружнього життя, спільного життя у суспільстві тощо) одна-єдина. Завдяки мисленню багато чого стає зрозумілим в дійсності, а не позірно зрозумілим, коли «основи» накинута іншими.

Філософське мислення не існує в готовому вигляді. Філософське мислення (далі — просто мислення) народжується в муках, тому багато людей не наважуються мислити. Мислити по-філософськи не означає мислити буденно (далі — думати). Коли думаємо, то топчемося на одному місці: ніби якась мара водить нас по замкнутому колу і не дозволяє зробити прорив до очевидного та ясного. Адже мета мислення — це досягнення очевидного та ясного (Декарт) за допомогою формулювання певних визначень/понять, які становлять межу мислення і не допускають, щоб воно рухалося по колу: «Мислення, швидше, подібне на зупинку та спокій, ніж на рух. Якщо мислення є рух по колу, то розум був би колом. Тоді розум буде вічно мислити що-небудь? Це необхідно так, оскільки коловий рух нескінченний» [10, с.63].

Сократ, Арістотель, як і Декарт, усвідомлювали труднощі, які стоять на шляху до мислення. Перший крок до мислення — це усвідомлення «руху думок по колу», це усвідомлення невідповідності даності, коли все «само собою зрозуміле», і тим, що стоїть за нею (за даністю), а даністю є видимість. Людина не існує лише у видимості; вона перебуває між видимістю і невидимістю. Коли людина починає усвідомлювати, що вона перебуває між видимістю і невидимістю, тоді її розум починає мислити. «...Людина — вважав Платон — зі своєю освітою стоїть посередині між чуттєвим світом та ідеальним, тому необхідно вивчати і той, і другий світ» [11, с.46]. Коли такого усвідомлення немає (усвідомлення необхідності вивчати та досліджувати як видимий, так і невидимий світ), то людина здається на милість думанню, яке ковзає поверхнею видимості. Згодом думання перетворюється у звичний рефлекс, переконання, у певну систему гадок тощо.

Розірвати коло думання дозволяє усвідомлення того, що наше знання є незнанням суттєвих речей, таких як Благо, Краса, Істина (Платон). Усвідомлення власного незнання є необхідною умовою потрапляння у стихію мислення (Сократ). Наступне, що треба усвідомити, це те, що я не знаю себе. «Пізнай самого себе!» (Сократ, Сковорода, тощо) — другий необхідний імператив, виконання якого веде до мислення. Думання не розуміє нічого, тому для думання

філософія — це балачки «ні про що». Думання нездатне розрізняти добро і зло, справедливість і несправедливість. Думання — аморальне, і коли воно стикається із мисленням, котре оформлюється у мовлення, то воно нічого не розуміє в тому, що мовить мислення. А мислення може мовити лише про правильне. Думання не розуміє правильного, тому воно аморальне. Думання причіпляється до відомого і використовує його як «підручне» (М.Гайдегер). Думання не може зробити прорив у сферу мислення. Для цього треба докласти зусилля. Таким зусиллям є спроба філософувати, тобто намагання формулювати правильні судження та речення. Спочатку це буде важко, адже будемо кружляти по колу і не знаходитимемо відповіді на питання: що правильно? Яка різниця між добром і злом? Навіщо я живу? Хто я? Що я маю робити? (або на ті класичні питання, які були сформульовані ще Платоном: Що таке Істина? Що таке Благо? Що таке Краса?). Ми навіть можемо заплутатися у висловлюваннях, адже думання не може чітко та ясно відповісти на ці питання. Воно буде підштовхувати нас до того, щоб ми покинули цю «забаву», яка не дає жодного результату. Думання буде завжди нам підказувати, що філософування — це несерйозно; треба зайнятися серйознішими справами: пристосуватися до обставин, вивчити інші дисципліни, які принесуть нам користь (економіка, іноземна мова тощо). І якщо ми здаємося, то у нас сформується відразу до філософування (філософії) і ми будемо висміювати тих, хто намагатиметься філософувати (ті, хто здався на милість думанню, називають тих, хто філософує, «фільозофами», «мудрагелями», «ненормальними» тощо). Це і було метою думання: відвернути нас від філософування. Коли люди відвернулися від філософування, то почали говорити про філософію, що вона незрозуміла, нецікава, відірвана від життя. Навіть співчують тому, хто пов'язав своє життя з нею!

Думання і віра йдуть поруч, адже віра нічого не змінює, бо вона знаходиться під впливом думання. І в те, що вірить така віра, стає фікцією, в яку вірить більшість. Чому фікцією? Бо віра, яка підвладна думанню, не змінює життя, а повторює його з року в рік — одноманітність (тому багато викладачів філософії деградують). Симфонія розуму і віри, про яку говорив Тома Аквінський, можлива лише тоді, коли ми не думаємо, а мислимо. Тоді те, що каже розум, збігається з тим, у що вірять. Тут немає жодної суперечки, бо віра, яка мислить або яка підвладна розуму, не може помилятися.

«Є лише поверхові люди, які не вірять у видимість/ не розуміють видимості. Містерія світу видима, а не невидима» (О.Вайлд). Видимість треба розуміти. Без розуміння видимості ми стаємо її заручниками. Видимість стає одкровенням, коли вона являє нам свою сутність. Одним словом, коли вона одного дня стає для нас явищем. Таке стається тоді, коли мислимо, а не думаємо. Думання не розуміє видимості. Нерозуміння видимості перетворює її на «об'єктивну реальність». Тому той, хто думає, не досягає/не пізнає нічого, бо він кружляє у своєму думанні і приходиться завжди до одного і того ж: живи простіше, пристосовуйся до видимості, живи, як всі, роби, як всі. Думання завжди ставить «ідіотські» запитання, на кшталт: а чому мені так живеться погано, а іншому добре? Чому Бог допускає зло? А чому у мене «Запорожець», а у нього «Мерседес»? А чому мені поставили з філософії незадовільно, а йому відмінно? І таких ідіотських «чому» у думання безліч. Думання пліткує, вишукує «сенсації» і спотворює істину, явлену у видимому, перетворюючи її на «правду»: «у кожного своя правда», «у своїй хаті своя правда». ЗМІ культивують думання. Хаос думок, породжений думанням: у кожного своя думка, тобто своя «правда». Цей хаос був узаконений тисячі років тому софістами, а точніше, Протагором: «Людина — міра усіх речей: існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують». Це твердження поклало початок демократії, яка засудила на смерть Сократа, котрий не поділяв цього софістичного погляду і відстоював одну істину, яка досягається не думанням, а мисленням.

Я вважаю, що той, хто мислить, здатний розуміти слова Ісуса, його Нагірну Проповідь і слідувати за ним. Бо Ісус любить мудрість, а любов до мудрості без мислення неможлива. Щоб піти за Ісусом Христом, треба відкинути свої думки, свою «правду» життя. Мудрістю є послідовність стислих і глибоких речень, які прорікаються. Ще Кант наголошував на тому, що жодної готової філософії немає, «бо де ж вона є, хто її має у власності, із чого її можна пізнати? Можна навчати лише філософувати, тобто вправляти таланти розуму в простеженні його

загальних принципів на певних наявних (у нашому розпорядженні) дослідах, проте завжди зберігаючи право розуму досліджувати самі ці принципи в їхніх джерелах і підтверджувати або відкидати їх» [12, с.473]. Дійсно, хіба Сократ навчав якійсь філософії, яка вже була створена, чи він навчав тих, хто його слухав, своїй, «сократівській», філософії? Хіба в Академії Платона навчали філософії Платона? Хіба в Лікеї Арістотеля навчали аристотелізму? Хіба у Пітагорейському Союзі викладали філософію Пітагора? Звичайно, що ні. Всі ці, так би мовити, заклади та діалоги Сократа мали одну мету: здійснити філософську ініціацію завдяки сходженню від думання до мислення. Думання ж стверджує протилежне: філософія вже готова. Ось вона: філософія Сократа, філософія Канта, філософія Платона і так далі. Думання пристає до тої чи іншої філософії з метою її дискредитувати, тобто позбавити довіри взагалі до розуму людини, бо думання каже нам: «Це розум Канта, Платона, Арістотель та ін. так думали, але це не означає, що вони сказали щось суттєве для тебе. Ти маєш власну думку, яка правильна. Філософія не є точною наукою. У ній ти зустрінеш багато взаємосуперечливих думок і не розбереш нічого. Краще займися точними науками: математикою, фізикою, біологією тощо, або більш цікавими для тебе: історією, літературою. Ці дисципліни допоможуть тобі в житті, а яка тобі користь від того, що ти знатимеш думки Канта чи Платона? Жодної. Цим знанням не заробиш собі на хліб і, тим більше, до хліба. Читати праці Канта, Платона, Арістотеля тощо — це марнування часу. Краще піди погуляй із друзями, поспілкуйся з ними, сходи на дискотеку, веселися і смійся, і не витрачай часу на якихось там філософів, які нічого не досягнули в житті, тому їх можна вважати невдахами. Ти також хочеш бути невдахою? Тоді читай Канта і Платона! Ти перетворишся на нудну і нецікаву людину, з якою ніхто не захоче спілкуватися. Від тебе будуть втікати люди, бо ти станеш не зрозумілим/лою для них. Ти залишишся самотнім «самотньою на все життя». Так промовляє думання до нас, коли нас запрошують до філософії. І ми йдемо на лекції з філософії чи на уроки з філософії з недовірою та упередженням, яке вже сформувало у нас до неї думання. Ми вже переконані, що це будуть змарновані, нудні години, тому треба буде чимось себе зайняти, щоб не нудьгувати на цих лекціях/уроках чи семінарах (зазвичай, поспілкуватися через мобільний телефон чи побавитися ним, послухати музику, поїсти щось смачненьке, передивитися ілюстрований журнал чи виконати домашні завдання з інших дисциплін тощо). Жодного зосередження на цих лекціях з філософії та на уроках філософії. Філософія — це гра, яка полягає у переказуванні поглядів (думок) так званих філософів чи у висловлюванні власних думок, які правдиві і їх не можна оцінювати, бо це ж моя думка, і так далі, по колу. І викладачі чи вчителі філософії змиряються з таким станом речей, бо їхнє думання промовляє до них також: «Радій з того, що ти хоч якусь маєш роботу і за твою безглузду роботу тобі держава платить хоч якісь гроші, бо більше користі від математика чи фізика, ніж від тебе, викладача» вчителя філософії. Ти будеш мати наукову пенсію, коли постарієш, а якщо будеш виступати за відродження філософії і вимагатимеш від студентів/учнів, щоб вони навчалися мислити і від себе будеш вимагати мислення, то ти довго не протягнеш на посаді викладача/вчителя філософії. Тобі доведеться вантажити ящики, або рити канали, або їхати на заробітки. Крім того, ти повинен писати наукові статті. У тебе план — дві-три статті на рік, і ти їх повинен написати, а якщо ти намагатимешся мислити, то ти їх не напишеш, бо зрозумієш, що писати — це безглуздя, що твої статті нікому не потрібні, що вся твоя наукова діяльність — це фікція, це повторення одного і того самого; ти завжди пишеш про одне і те ж, але більшість не звертає на це уваги. Більшість змиралася з наявним станом речей. Тому сиди тихо і не займайся глупістю: відродженням філософії і, найважливіше, не намагайся мислити і не навчай інших цьому! Можеш переказувати думки того чи іншого філософа, можеш відстоювати думку того чи іншого філософа, але ніколи не мисли, не філософуй. Порівнюй, аналізуй, передавай, але не мисли! Можеш спеціалізуватися у тій чи іншій філософській науці, писати статті незрозумілою мовою, можеш здобувати наукові і вчені звання, але ніколи не мисли! Забудь про мислення, про філософування. Спокійно викладай історію філософії чи інші спеціальні філософські дисципліни, спотворюючи її, бо історія філософії — це, всього-на-всього, думки смертних людей і ти, також смертний, маєш свою думку щодо історії філософії. Свою думку можеш

оприлюднити, але таким чином, щоб її ніхто не зрозумів. Чим заплутаніше ти будеш висловлюватися, тим краще. Тобі за це платять гроші, дають посади і звання.

Таким чином, було викрито «зачароване коло» бездарності філософської освіти, хоча філософська освіта — це найвища і найгрунтовніша освіта, яка тільки може бути, якщо вона засновується на мисленні! Філософська освіта бездарна, бо перебуває в тенетах думання.

Все вище сказане також підтверджує тезу М.Гайдегера про те, що сучасна філософія далека від осмислення сенсу буття. Коли б людина не була так далеко від сенсу буття, то вона не руйнувала б за допомогою техніки і технологій природу, соціальний світ тощо, а перебувала б у гармонії з природою та соціумом. Адже мета філософського мислення — це виявити сенс буття, щоб техніка і технології не зробили нас до кінця своїми рабами. І коли ми говоримо про філософію для дітей, то чи готові вчителі філософії навчати дітей мислити, показати приклад мислення і виявляти за його допомогою сенс буття? Чи вчителі філософії самі мислять і філософують? Діалог неможливий, якщо стикається думання з мисленням. Адже мислити можуть лише ті, хто здатний до філософії. Здатність до мислення (до філософії) вчитель може визначити ще в юному віці, як про це зазначає Платон у «Державі»: «...якщо будеш шукати душі, здатні до філософії, і навпаки, ти відразу, коли людина ще перебуватиме в юному віці, зауважиш, чи душа в неї справедлива й лагідна, чи важка для спілкування й дика» (286В). Крім цього, душа повинна бути сприйнятливою до ідеї всього суцього (286Е). Чи під час «філософських ігор» душа у дітей стає кращою? Чи готові всі діти філософувати? Чи не є філософія дітям черговою освітньою технологією, створеною думанням? Чи філософія дітям відродить саму здатність людини мислити і чи надасть більшої ваги людському розуму, який дискредитований сучасним світом (сьогодні розум виявляє себе у різноманітних технологіях: релігійній, освітній, соціальній, політичній, з метою маніпулювання індивідами)? Діти також перебувають під впливом думання. Чи вони здатні згодом зробити для себе відкриття, що гідність людини полягає у мисленні (Б.Паскаль), а не у думанні? Здається, що програми «Філософія для/з дітей/дітьми» створені для демократизації освіти, яка полягає в тому, щоб якнайшвидше і якнайраніше залучити дитину до обговорення проблем соціального чи політичного життя і, таким чином, виховати доброго громадянина (добрий громадянин — це такий громадянин, який критично сприймає навколишній світ, традицію, авторитети та вмів відстояти свою позицію за допомогою аргументації і завжди має «свою» думку). Але завдання філософії не у вихованні так визначеного «доброго громадянина». Філософська освіта повинна бути індивідуалізованою. Філософську освіту повинні здобувати лише ті, хто здібний до неї, а не всі. Дуже часто справжній філософ не є «добрим громадянином» (можна навести приклади Сократа, кініків, Ніцше тощо, котрі не пливли за течією і не пристосовувалися до обставин, а йшли своїм шляхом).

За допомогою мислення позбуваємося ілюзій. Ілюзія, в перекладі на українську, означає вдавання. Небезпека приховується в тому, що люди ототожнюють ілюзію з неіснуванням; вони кажуть: ілюзорне не існує. Насправді ілюзія існує, а те, що показується в ілюзії — несправжнє. Тому люди легко приймають ілюзію за те, що існує. Те, що показується під-час вдавання не існує, тоді як саме вдавання існує. Наприклад, акторська гра — це вдавання; актор своєю грою вдає, що він той герой, якого вдає. Саме вдавання існує (ми спостерігаємо за грою актора і можемо дуже глибоко ототожнитися з цим вдаванням, співпереживаючи актору), але те, що актор показує нам під час гри, під-час вдавання, не існує, бо воно несправжнє. Якщо ми перенесемо акторську гру в театрі на гру у світі, то зрозуміємо, що світ людей — це величезне вдавання, величезна ілюзія, в полоні якої перебувають люди. Люди вдають, що живуть, люди вдають, що щасливі, люди вдають, що кохають і люблять, люди вдають, що вірять у Бога. Учні вдають, що філософують, бо під філософуванням розуміють просто «філософські ігри» [13].

Ілюзія нікуди не зникає; вона продовжує існувати для того, хто осягнув, що реальне, а що ні. Позбуваючись ілюзій, розум починає розуміти реальність (від лат. res — річ), тобто він повертається до речей, до сутностей (Гусерль закликав: «Назад до самих речей!»). «Говорити річ» означає говорити по суті. Розум без ілюзій починає говорити по суті про явлене (проявлене).

Отже, проявлене являє собою певну «речовість», яку можна проректи. Але за реальністю проявленого знаходиться його таємниця. Розум, який позбувся ілюзій і прорікає суть проявленого, нездатний про-ікти таємницю проявленого. Йому достатньо лише стикнутися з таємницею, щоб шанобливо схилитися перед нею. Достатньо того, що розум, який не перебуває під впливом ілюзій, здатний прорікати і відати реальність проявленого, тобто сутності.

Тепер можемо дати відповідь на питання «що таке філософія?». Філософія — це здатність розуму, яким не керують ілюзії, виказувати і знати реальність явленого, тобто його сутність. Так визначена філософія задовольняється знанням про сутність явленого і може засновуватися на розрізненні протилежностей. Філософія створювалася як наука (у старогрецькому значенні цього слова — *he episteme*) для розв'язання різноманітних проблем (соціальних, педагогічних, політичних тощо). Сьогодні ж говорять про те, що сама філософія породжує проблеми (проблему буття, свідомості, історії тощо). Філософія як співдіяльність розуму людського та божественного Логосу спрямовується на розв'язання проблем, які виникли у стародавній Греції у зв'язку із кризою мітологічного світогляду. В середині філософії немає жодних проблем, бо в ній співпрацює розум людський і божественний Логос. Дискредитація філософії розпочинається саме тоді, коли така співпраця стає неможливою через нездатність людини позбутися ілюзій, зокрема ілюзії фрагментарного бачення світу та себе у світі. Співпраця розуму людського та божественного Логосу спрямована на розв'язання проблем земного життя, які виникають внаслідок неправильного використання людиною власного розуму. Філософія — це практична наука, а не спекулятивна. Вона стає спекулятивною тоді, коли віддається на відкуп риторам та софістам. І неспроста Сократа ототожнювали із ритором та софістом. Для простої людини між ними немає різниці, бо пересічна людина ототожнює мислення з думанням.

Більш вузьке призначення філософування (філософського мислення) полягає в тому, що завдяки йому творимо поняття [14]. Адже той, хто не творить понять, живе не за власними, а за чужими. Таке понятійне рабство свідчить про недорозвинутість культури. Розвинута культура побудована на розрізненні. Культура, яка розвивається, розрізняє добро і зло і, таким чином, торує шлях до буття, до основи світу. Мудрість починається із розрізнення, а не з ототожнення. Той, хто мислить, вчиться розрізняти добро і зло, справедливість і несправедливість. Розрізнення немислиме без понять. Розрізнити за допомогою понять означає зрозуміти існуючі відмінності.

Висновок. Філософування полягає не у вивченні філософських систем та їхньому переказі, наприклад, систем Канта чи Гегеля. Філософування випрямляє душу і робить її чутливою до істини. Випрямлена душа готова сприймати й діяти відповідно до істини. Перші філософи шукали основу світу, згідно з якою можна діяти й досягнути мудрість, адже філософом є той, хто любить мудрість. Той, хто філософує, наближається до основи світу, наближається до мудрості. Таке наближення випрямляє душу, роблячи її божественною, точніше, вона пригадує своє божественне походження.

Ми бачимо, як у добу Просвітництва філософія стає вільнодумством, а «філософів» починають називати вільнодумцями (вільнодумця можна назвати «несповна розуму», адже він не керується Розумом, а лише власною думкою, котра позбавлена основ; вільнодумець несамовитий, бо говорить те, що хоче, відповідно до свого сліпого поривання і невідання правди. Суть не в тому, щоб говорити те, що хочеш, чи те, що хочуть почути від тебе інші, а в тому, щоб те, що ти говориш, було правдивим і виходило з першоджерела). «Принцип Нового Часу, котрий відкрив Гегель, суб'єктивізм» (Габермас). Вільнодумці, як загроза чинній владі, повинні стати інституціалізованими, як і ентузіасти. Необхідно було створити своєрідні «глухі кути», тупіки, у котрі заганяли і заганяють вільнодумців та ентузіастів. Цими «глухими кутами» стали філософські факультети де плекається академічна філософія, монастирі, як придаток до Церкви, які постачають для неї кадри, та безліч інших організацій чи інституцій, які називають себе «філософськими», «релігійними», «теософськими», «духовними», «теологічними», «освітніми». Чи не є таким глухим кутом проект «Філософія для дітей (з дітьми)»?

Література

1. *Карівець І.* Про мислення та мислителя // Філософські обрії. Науково-теоретичний часопис.
2. Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка. — №8 — 2002 — С.35-45.
3. *Карівець І.* Навчання філософії в середній школі та природа мислення // Філософські пошуки. Випуск XVI. — Львів-Одеса, 2004 — С.33-44.
4. *Юркевич П.* Філософський щоденник // Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. — Київ, 2001. — С.695-732.
5. <http://cehs.montclair.edu/academic/iapc/>
6. <http://www.p4c.org.nz/>
7. http://www.vusst.hr/ENCYCLOPAEDIA/philosophy_for_children.htm
8. Мышление// <http://psi.webzone.ru/st/060700.htm>
9. Мышление//<http://encycl.accoona.ru/?id=40964>
10. Мышление// <http://ethology.ru/encycl/?letter=%cc>
11. *Аристотель.* О душе. — Санкт-Петербург, 2002.
12. *Юркевич П.* Історія філософії права. Програма лекцій // Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. — Київ, 2001. — С.22-230.
13. *Кант І.* Критика чистого розуму/пер. з нім. Бурковського І. — Київ, 2000.
14. *Ретюнських Л.Т.* «Школа Сократа»: Философские игры десять лет спустя. — М., 2003.
15. *Делёз Ж., Гваттари Ф.* Что такое философия?/ Пер. с фр. С.Н. Зенкина — М., Санкт-Петербург., 1998.

Надійшла до редакції 13.11.2006 р.